

РИНОК НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Охарактеризовано особливості ринку навчальної книги для загально-освітньої школи. Простежено динаміку випуску навчальних видань в Україні упродовж 1991–2011 років. Окреслено тематичний склад і типологічну структуру навчального книговидання, проаналізовано їхню еволюцію. Систематизовано видавництва і видавничі організації, які випускають навчальні видання. Висвітлено особливості розповсюдження шкільних підручників.

Ключові слова: *ринку навчальної книги, навчальне книговидання, шкільний підручник.*

У 1990-ті роки в Україні під впливом соціально-економічних, політичних трансформацій, освітніх реформ розпочався новий етап навчального книговидання для середньої загальноосвітньої школи. Його динаміці, різним аспектам творення, особливостям відбору, випуску й поширення, апробації і моніторингових досліджень, якості й відповідності навчальних книжок нормативним вимогам присвячені чисельні публікації на сторінках видавничо-книгарської та освітянської періодики. Серед них – статті Ірини Агаркової, Олександра Жосана, Віктора Громого, Юрія Жидецького, Віри Ільченко, Юрія Завалевського, Олександра Афоніна, Світлани Буряк, Петра Майданченка та інших.

Навчальне книговидання як елемент загального книговидавничого простору України й освітньої системи найповніше характеризується у праці «Навчальне книговидання в Україні: системні проблеми та варіанти змін»¹. Дослідники зосереджуються на аналізі процесів підготовки, апробації, придбання і доставки навчально-методичної літератури для освітніх закладів, розглядають особливості випуску навчальної літератури для загальноосвітніх шкіл на прикладі видань з різних предметів (Оксана Гривняк – з географії², Тетяна Андріяш – з історії України³ тощо).

Попри згадані публікації, можна стверджувати, що проблему розвитку національної навчальної книги в роки незалежності досі науково не опрацьовано – ані в контексті модифікації змісту і форми, ані з погляду

¹ Клепко, С. Ф. Навчальне книговидання в Україні: системні проблеми та варіанти змін / С. Ф. Клепко, Г. В. Касьянов, Т. Б. Харламова. – К.: Шкільний світ, 2008. – 87 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).

² Гривняк, О. Сучасні особливості випуску навчальної літератури для загальноосвітніх і вищих навчальних закладів України / Оксана Гривняк // Друкарство. – 2006. – №5. – С. 25–30.

³ Андріяш, Т. П. Основні етапи видання підручників з історії України (період незалежності) / Т. П. Андріяш // Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства : [зб. наук. пр.]. – К.: Українська академія друкарства, 2009. – Вип. 3. – С. 269–276.

трансформації її типологічного ряду. Через те видається актуальним дослідження, покликане сформувати цілісну картину розвитку ринку навчальної книги для загальноосвітньої школи в означений період, як на об'єктному, так і на суб'єктному рівнях.

Ринок навчальної книги для загальноосвітньої школи, з одного боку, є одним із сегментів загального видавничого ринку як сукупності економічних відносин між суб'єктами видавничої справи (авторами, видавцями, виготовлювачами, розповсюджувачами видавничої продукції, іншими причетними до неї фізичними і юридичними особами)⁴, а з іншого – цей сегмент наділений своїми особливостями, серед яких дослідники називають обов'язковість використання видань у навчальному процесі, масовість і рівномірний розподіл на всій території країни, передбачуваність тематики і змісту, зорієнтованість ціни на рівень прожиткового мінімуму, жорсткі вимоги до оформлення, взаємопов'язаність окремих книжок у межах комплекту, призначеного для тієї чи іншої категорії споживачів⁵. Директор видавництва «Ранок» Віктор Круглов акцентує на «зовнішній закритості» цього сегменту ринку, виокремлюючи такі його особливості, як прогнозованість кількості споживачів, комплексність і складність видавничого продукту, сезонність випуску й поширення, багаторазовість використання тощо⁶.

Об'єктом окресленого ринку є навчальне видання, яке чинний стандарт визначає як «видання систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у зручній для вивчення і викладання формі»⁷. Ці видання від інших чітко відрізняються саме функціональним (на допомогу навчанню) та читацьким (тим, хто навчається і тим, хто навчає) призначенням⁸. Традиційно до типоутворювальних ознак навчальних книжок відносять характер інформації, застерігаючи, що їхнім предметом є «не наука і не власне практичні відомості, а лише спеціально відібрані в обсязі, визначеному навчальною програмою, і адаптовані відповідно до читацької адреси основи наукових і прикладних знань», до того ж, «дидактично опрацьовані»⁹.

На думку фахівців, важливою типологічною характеристикою, що допомагає оцінити ефективність навчальних видань, є їхня структура¹⁰, в якій прийнято виокремлювати текст (основний, додатковий, пояснювальний) і позатекстові елементи: апарат організації засвоєння, апарат орієнтування,

⁴ Теремко, В. Основні засади видавничого бізнесу: навчальний посібник / В. І. Теремко. – К.: Академвидав, 2009. – С. 28. – (Альма-матер).

⁵ Финансовый менеджмент, маркетинг и сбыт в учебном книгоиздании: [сборник статей] / Министерство образования и науки Российской Федерации; Национальный фонд подготовки кадров; Московский государственный университет печати. – М.: МГУП, 2004. – С. 350.

⁶ Круглов, В. Слідами Буратіно / Віктор Круглов // Управління школою. – 2005. – №10. – С. 25-28.

⁷ Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017-95. – Чинний від 1996-01-01. – К.: Держстандарт України, 1995. – С. 8.

⁸ Швецова-Водка, Г. М. Документознавство: навчальний посібник / Г. М. Швецова-Водка. – К.: Знання, 2007. – С. 350. – (Вища освіта ХХІ століття).

⁹ Типология изданий / подгот. В. С. Агриколянский и др. – М.: НПО «Всесоюзная книжная палата», 1990. – С. 25-26.

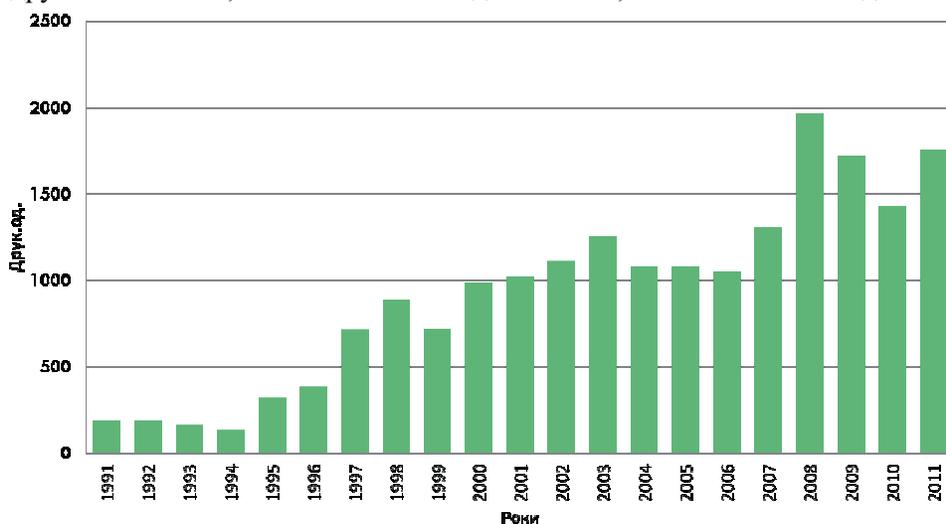
Теремко, В. Основні засади..., оп. cit., с. 55.

¹⁰ Ibidem, с. 60.

ілюстрації. Ці компоненти дають змогу найбільш раціонально сконструювати видання, передусім шкільний підручник.

Художнє оформлення і поліграфічне виконання (гарнітура і розмір шрифтів, формат видання, ілюстративний матеріал, способи скріплення, вид оправи тощо) регламентуються відповідними нормативними документами і залежать від виду навчальних видань та їхньої потенційної читацької аудиторії.

Кількісний аспект: назви і наклади навчальних видань для загально-освітньої школи. За даними Книжкової палати України, яка здійснює облік випуску друкованої продукції на основі надісланих виробниками обов'язкових примірників розтиражованих видань, за роки незалежності випуск навчальних книг і брошур зріс більш, ніж у дев'ять разів за назвами, однак майже вдвічі зменшився за накладами. Ці показники є вищими, аніж ті, що загалом характеризують українське книговидання за той самий період: 2011 року надруковано на 289,9 % більше назв видань і на 65,9% менше за накладами.

Мал. 1. Випуск навчальних видань для загальноосвітніх навчальних закладів в Україні упродовж 1991–2011 років (за назвами)¹¹.

Розвиток навчального книговидання для загальноосвітніх закладів за кількістю назв відображено на мал. 1. Аналіз цих даних засвідчує, що в перші роки незалежності динаміка була досить рівномірною, проте з тенденцією до зниження (1994 року випущено на 28,6 % менше навчальних книг і брошур, аніж 1991 року). Фахівці таку ситуацію пов'язують з інфляцією та кризовими явищами в економіці¹². Нарощування випуску навчальних видань, що спостерігалось від 1995 року і зумовлювалося появою національних підручни-

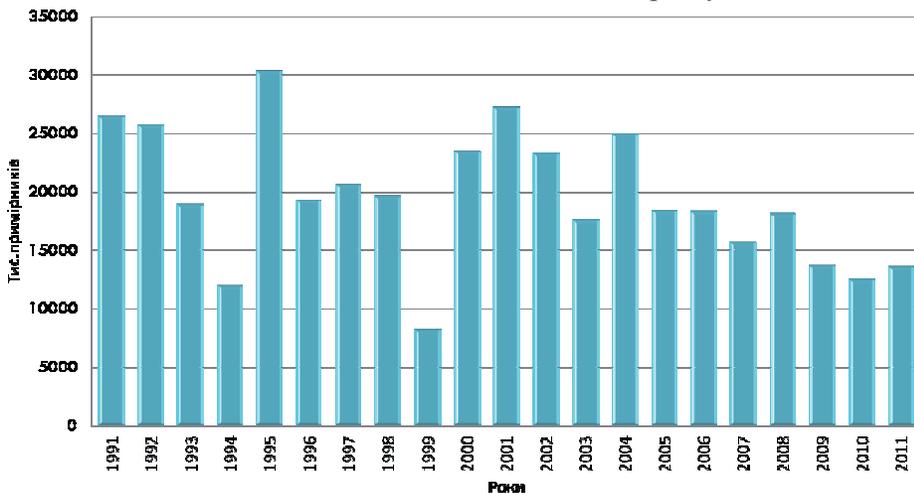
¹¹ Ця і інші діаграми побудовані на даних щорічника «Друк України»: Друк України: статистичний збірник / Державний комітет телебачення та радіомовлення України, Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». – К., 1997–2012.

¹² Книжковий ринок в умовах загальної економічної кризи. Аналіз, прогнози. Можливості протидії // Електронна версія газети «Друг читача». – Режим доступу: <http://www.vsknyhy.net.ua>

ків з більшої частини шкільних предметів, призупинилося в 1999 році, що став для видавничого ринку чи не найкритичнішим, адже на одного українця випускалося лише 0,4 примірники книжкового видання. До цього спричинились непослідовна державна політика щодо підтримки вітчизняного книжкового ринку і дефолт у серпні 1998 року.

Від 2000 року випуск навчальних книжок зростає, досягнувши в 2003-му 1259 назв; надалі дещо знижується і стабілізується, а в 2007 та особливо 2008 роках – різко йде вгору. Фінансово-економічна криза призупинила позитивну динаміку навчального книговидавництва для загальноосвітньої школи, і в подальшому вже не було досягнуто показників цього найпродуктивнішого періоду. Так, у 2011 році вийшло друком 1757 назв навчальних видань для загальноосвітньої школи загальним накладом 13 579 тис. примірників, що вище від показників попереднього року відповідно на 22,8 % і 8,1 %. Якщо ж брати до уваги максимальні значення, яких досягло навчальне книговидавництво за означений період – за кількістю назв у 2008 році, за накладом – у 1995-му, і порівняти їх із 2011 роком, то зниження становило відповідно 10,8 % і 55,2 %.

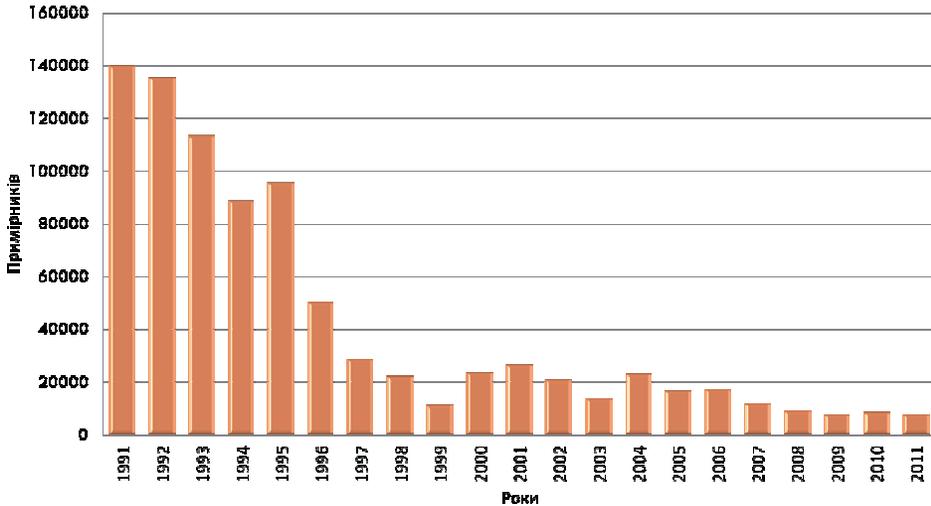
Дані на мал. 2 демонструють, що річні наклади навчальних видань для загальноосвітньої школи лавиноподібно знижувались. Це зумовлювали такі чинники, як нерівномірне фінансування випуску шкільних підручників із державного бюджету, поступове скорочення чисельності українських школярів у зв'язку зі зниженням рівня народжуваності в державі, використання для навчання не лише друкованих, але й електронних засобів навчання, частка яких стає все вагомішою і які зазвичай безкоштовні для користувачів.

Мал. 2. Випуск навчальних видань для загальноосвітніх навчальних закладів в Україні упродовж 1991–2011 років (за накладом).

Російський дослідник Борис Ленській таку модель розвитку книговидавництва називає «якісною» і протиставляє її «кількісній», суть якої зводиться до нарощування накладів при збереженні одноманітності видавничого реперту-

ару»¹³. Збільшення кількості назв учений вважає явищем позитивним, оскільки «процес постійного зростання обсягу інформації, що запроваджується до суспільного обігу, задовольняє все більші потреби усіх верств населення» і при цьому «всіляко розширює можливості вибору для окремого громадянина або соціальної групи...»¹⁴.

Мал. 3. Середній наклад навчальних видань для загальноосвітніх навчальних закладів, випущених в Україні упродовж 1991–2011 років

Тенденція скорочення середнього накладу властива як українській книзі загалом, так і навчальним виданням для загальноосвітньої школи зокрема. За роки незалежності середній наклад української книжки скоротився з 23,3 тис. прим. до 2 тис., а саме: видань художньої літератури від 39 586 до 2473 прим.; науково-популярної – від 23 740 до 2169 прим., навчальної – від 139 920 до 7729 прим. (упродовж першого десятиліття цей показник упав на 83%, упродовж другого – ще на 10,7%, у 2011 році – порівняно з базовим 1991 роком знизився на 94,5 %). Скорочення вільного часу й урізноманітнення форм його проведення, зниження платоспроможності більшої частини населення, закриття книгарень і руйнування гуртової ланки книгопоширення, зацікавлення новітніми засобами соціальної комунікації поступово «атрофували» потребу в читанні т. зв. нефункціональної книги. Проте без друкованого підручника чи посібника, який і сьогодні залишається найважливішим засобом навчання з конкретного предмета, немислима шкільна освіта. Ці видання часто зараховують до товарів «першої необхідності»¹⁵. Тому середній наклад навчальної книжки є вищим, аніж видань інших типологічних груп, хоч

¹³ Ленский, Б. Книгоиздательская система современной России / Б. В. Ленский. – М.: Наука, 2001. – С. 144.

¹⁴ Ibidem, с.143.

¹⁵ Есенский, Б. Предпринимательство в книжном деле: теория и практика: монография / Б. С. Есенский. – М.: Информ.-внедрен. центр «Маркетинг», 2005. – С. 148.

поступово теж знижується, що призводить до небажаного збільшення собівартості примірника і відповідно підвищення ціни продажу.

Одним із критеріїв кількісної оцінки навчального книговидання вважають число навчальних книжок на одного українського школяра. За даними Державної статистичної служби України, кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах скоротилася з 7102 тис. осіб до 4292 тис., тобто на 39,6 %¹⁶. У 1991 році на одного учня припадало 3,7 прим., у 2000 – 3,5 прим., у 2011 – 3,2 прим., тобто статистичні показники засвідчують у межах аналізованого періоду зниження кількості видань на одного учня на 15,1 %, що не є таким істотним, як скорочення контингенту українських школярів).

Тематика, типологічні різновиди навчальних видань у контексті національного підручникотворення. Важливим джерелом офіційної інформації про функціонування навчальних книг є «Переліки навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» упродовж певного навчального року. Так, у 1991 році придатними для навчання ще вважали «радянські» підручники з різних шкільних предметів: української, російської і іноземних мов, історії (стародавнього світу, середніх віків, нової, новітньої, СРСР та УРСР), географії (фізичної, материків і океанів, економічної і соціальної світу, СРСР, УРСР), біології (у т. ч. анатомії), хімії (неорганічної, органічної, загальної), фізики, астрономії, креслення, основ інформатики та обчислювальної техніки, початкової військової і медико-санітарної підготовки, цивільної оборони, суспільствознавства, сім'ї та інші; хрестоматії з української, російської, зарубіжної літератури, літератур народів СРСР; збірники задач з фізики та хімії; орфографічні словники, довідники з математики; робочі зошити для початкової школи. Варто, однак, наголосити, що зміцнення свободи слова й курс на демократизацію суспільства зумовили появу у списку книжок із забороненими раніше іменами, фактами, подіями. Йдеться, зокрема, про хрестоматію «Дніпрова хвиля», що увібрала нововведені до шкільної програми художні твори; матеріали до підручників з історії для 10–11 класів авторства Станіслава Кульчицького тощо.

Радянський Союз ще існував на політичній карті світу, тому школярі продовжували використовувати підручники з літератури, історії, географії СРСР, радянського права тощо. Придатними до вжитку вважалися й такі видання, як «Вступ до марксистського суспільства» Ф. М. Бурлацького, збірник творів В.І. Леніна для середньої школи. Тематично різнорідними були видання для трудового навчання: деревообробка, металообробка, слюсарна справа, громадське харчування. Здебільшого шкільні предмети представляв один підручник, проте з деяких пропонувались паралельні (з української мови для 5 класу – І. Ф. Ющук та М. Т. Доленко й інші; з математики для 5 (4) і 6 класу – Н. Я. Віленкін і Е. Р. Нурк; з фізичної географії для 6 класу – М. А. Максимов і

¹⁶ Загальноосвітні навчальні заклади (1990-2011 pp.). – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Т. П. Герасимової тощо. Майже всі видання було перекладено з російської мови і випущено в «Радянській школі»¹⁷.

Якщо на 1991/92 навчальний рік для загальноосвітніх шкіл з українською мовою офіційно було рекомендовано 209 підручників і навчальних посібників, то на 1995/96 – 244 (на 16,7 % більше); кожен із них отримав уточнений, характерний для перехідного періоду «статус»: «перекладений», «оригінальний», «експериментальний», «новий», «пробний», «масовий», «удосконалений». Майже п'яту частину усе ще становили переклади російських підручників і посібників видавництва «Просвещение». Йдеться про навчальні книжки з природничих дисциплін (хімії, фізики, біології, астрономії), математики (алгебри і геометрії), інформатики й обчислювальної техніки, креслення, німецької та іспанської мов, трудового навчання і т. д. Водночас «Перелік...», розрахований на 1995/96 навчальний рік, засвідчив запровадження до навчання книжок «власного виробництва», зростання кількості паралельних підручників¹⁸. Наприклад, з хімії було рекомендовано і перекладені підручники – Г. Є. Рудзігіса, Ф. Г. Фельдмана, і оригінальні – Н. М. Буринської (8 і 9 кл.), А. В. Домбровського (10 кл.). Першокласникам запропоновано аж п'ять букварів.

Підручники з української мови в цей час називають «Рідна мова». Цікаві, емоційно забарвлені заголовки отримали не лише видання для молодшої школи («Віконечко», «Сходинки», «Ластівка», «Біла хата», «Зелена Неділя», «Первоцвіт», «Материнка», «Андрійкова книжечка», «Писанка»), але й для основної і старшої (посібник з історії України «Гомін віків», хрестоматія з української літератури «Дніпрова хвиля», курс риторики «Золотослів»).

Для шкіл із поглибленим вивченням предметів призначалися підручники українських авторів: «Алгебра і початки аналізу» М. І. Шкіль та інші, «Геометрія» І. П. Бевз, «Фізика» С. У. Гончаренка, «Основи агрохімії» М. М. Гладюх, «Основи біоорганічної хімії» В. Г. Пивоваренка, «Культура мови і стилістика української мови» М. І. Пентилюк та інші. До переліку ввійшли цілком нові видання з основ економіки, народознавства, професійно-орієнтованих дисциплін (обробка тканини, громадське харчування, електротехніка, токарна справа й ін.).

Окрім підручників, учителям і школярам пропонувалися інші види навчальних видань – посібники, хрестоматії, практикуми, збірники диктантів, зошити з письма (зокрема прописи з англійської мови), математики, природо-

¹⁷ Про забезпечення шкіл, ПТУ та інших навчальних закладів Української РСР підручниками і навчально-методичною літературою на 1991/92 навчальний рік: Наказ Міністерства народної освіти УРСР, Державного комітету УРСР по пресі, постанова правління Укоопспілки №24/14/8 від 26.01.1991 // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. – 1991. – № 6. – С. 7–23.

¹⁸ Перелік підручників і навчальних посібників, придатних для використання у загальноосвітніх школах України в 1995/96 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1995. – № 13. – С. 3–12; Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах у 2011/12 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2011. – № 28–33.

знавства, словники, довідники. На вимогу часу видавництво «Абрис» випустило словник-довідник «Ринкова термінологія ділової людини», який Міністерство освіти України рекомендувало для використання на факультативних заняттях.

Розвиток видавничого підприємництва позначився і на навчальному книговиданні. Кожне четверте видання, що увійшло до списку на 1995/96 навчальний рік, випущено підприємствами з різною формою власності – «Генеца», «Світ», «Перун», «Зодіак-Еко», «Вежа», «Бліц», «Просвіта» та інші, хоч провідним залишалося державне видавництво «Освіта». Активна діяльність дозволила цим видавництвам надалі зміцнювати свої позиції на ринку. Загалом до випуску навчальних видань, схвалених Міністерством освіти України, долучилося понад 100 видавництв.

У 1999 році «Перелік...» розширився до 782 позицій (147 у межах рубрики «Початкова школа», 635 – «Основна і старша школа») і охоплював не лише підручники й навчальні посібники для учнів, але й навчальні програми призначені насамперед для вчителів¹⁹. Список поповнився додатково літературою, у тому числі збірниками вправ, тестів, завдань для самостійних, практичних, лабораторних робіт, диктантів, переказів, добірками дидактичних матеріалів, зошитами з друкованою основою не лише для початкової, але й основної і старшої школи. Наприклад, з історії України, окрім підручників, було запропоновано такі види навчальних видань, як посібник, хрестоматія, робочий зошит, зошит-конспект, книга для читання, збірник нарисів, словник, довідник (у т. ч. у формі опорних таблиць, а також запитань і відповідей), збірники вправ, завдань, тестів.

Цей «Перелік...» структуровано не за класами, а за предметами. Уп'ятеро і більше зросла кількість видань з народознавства, валеології, географії, біології, інформатики, історії, іноземних мов. Цикл видань з трудового навчання поповнили книжки з машинопису, перукарської справи, практичної електроніки, художнього в'язання, плетінництва, основ підприємницької діяльності та ін. Вивчення однієї дисципліни часто забезпечують не один, а два, три або чотири підручники чи посібники різних авторів і різних видавництв.

Для впорядкування виданої навчальної літератури Міністерство освіти і науки України на 2003/04 навчальний рік підготувало чотири «Переліки...»: для дошкільних навчальних закладів (53 назви), для загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання (878), з російською і іншими мовами національних меншин (279), для спеціальних навчальних закладів (282), які доповнює

¹⁹ Перелік програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання в 1999/2000 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 1999. – № 13-14. – С. 2–51.

перелік з 32 книг, відображений у додатковому листі профільного міністерства від 2 жовтня 2003 року²⁰.

У 2007/08 навчальному році кількість рекомендованих книжок (2410 назв) зросла в півтора рази й була впорядкована в межах п'яти переліків (окремо подано видання для початкової школи з українською мовою навчання)²¹. У 2011/12 навчальному році вона потроїлась, була викладена в шести переліках і становила 4657 назв²². До окремого списку ввійшли видання для початкової школи з навчанням російською і іншими мовами нацменшин.

Навчальні предмети зазвичай забезпечувались різною кількістю (навіть до чотирьох) варіативних підручників, які ставали основою навчальних комплектів, а в розрізі різних класів – навчальних ліній. Спектр видань з «Переліку...» на 2007/08 навчальний рік розширився за рахунок підручників і навчальних посібників з етики, музичного, образотворчого мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво», фізичної культури, основ здоров'я, захисту Вітчизни. У Переліку на 2011/12 навчальний рік з'явилися підручники й посібники з екології, основ християнської етики, філософії, логіки, основ споживчих знань, власної справи, інформатики, основ Інтернету, основ візуального програмування, основ веб-дизайну, основ створення комп'ютерних презентацій, основ комп'ютерної графіки, трудового навчання (з підзаголовками «технічні види праці» та «обслуговуючі види праці»), дизайну одягу, основ сучасного виробництва тощо.

Як видно з таблиці 1, під впливом освітніх реформ і ринкових трансформацій із часом збільшилась кількість навчальних книжок практично з усіх предметів, що пов'язано з функціонуванням паралельних підручників; розширився тематичний діапазон за рахунок видань із нових дисциплін підприємницького циклу, комп'ютерних технологій, етики, курсів морально-духовного й філософсько-світоглядного спрямування.

²⁰ Перелік програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах у 2003/2004 н.р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 7. – С. 15–32.

²¹ Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою у 2007/08 навчальному році. Основна і старша школа : лист Міністерства освіти і науки України від 03.10.07 № 1/9-582 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2007. – № 28/29/30. – С. 49–96.

²² Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою у 2011/12 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2011. – № 25/26/27. – С. 44–96.

Таблиця 1

Тематичний діапазон навчальних видань для 5–11 класів шкіл з українською мовою навчання, відображених у рекомендованих МОН «Переліках...»*

Дисципліна	Навчальний рік					
	1991/ 1992	1995/ 1996	1999/ 2000	2003/ 2004	2007/ 2008	2011/ 2012
Українська мова	8	15	30	45	53	158
Українська література	14	19	25	41	62	145
Світова література	5	9	29	46	72	135
Російська мова і література	15	7	—	5	—	34
Іноземні мови	26	12	90	102	165	208
Історія України	14	8	46	49	44	126
Всесвітня історія			34	37	28	65
Правознавство	1	1	13	20	19	38
Етика та курси морально-духовного спрямування	—	—	—	—	9	32
Філософсько-світоглядні курси	2	—	9	14	20	27
Художньо-естетичні курси	—	—	12	23	58	84
Математика	12	21	65	71	156	201
Інформатика	3	2	10	22	35	83
Фізика	8	13	37	47	67	156
Хімія	7	11	40	46	54	224
Біологія, екологія	4	6	46	52	54	120
Географія	7	6	33	66	60	190
Основи економіки	—	2	4	15	33	30
Трудове навчання	8	13	42	55	56	103
Фізична культура	—	—	3	6	20	55
Основи здоров'я	—	—	8	—	36	17
Захист Вітчизни	2	1	2	3	10	17
Безпека життєдіяльності	1	—	—	9	15	
Природознавство	1	—	—	—	31	49
Довкілля	—	—	—	3	—	—
Українське народознавство	—	1	10	2	—	—
Росток (програма)	—	—	47	—	—	—
Сім'я	1	—	—	—	—	—
Разом	139	147	635	779	1157	2297

*Таблицю укладено на основі «Переліків початкових програм, підручників та навчально-методичних посібників...» для основної і старшої школи з українською мовою навчання

Перелік на 2011/12 навчальний рік за структурою охоплює програми, основні підручники і посібники, додаткові підручники і посібники, методичну літературу. Значну частину видань займають різноманітні збірники завдань для поточного, тематичного, підсумкового контролю, тренувальних вправ для підготовки до державної підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання, а також видання, присвячені календарному плануванню, розробкам уроків. До переліку увійшли літературно-художні книжки серії «Шкільна бібліотека» видавництва «Грамота», «Сакцент Плюс», «Фоліо», «Генеза», «Веселка».

Перехід у 2010 році загальноосвітньої школи III ступеня на профільне навчання зумовив випуск підручників і навчальних посібників для різних рівнів. Рівень стандарту стосується книг, зміст яких відповідає обов'язковому мінімуму знань, академічний рівень вказує на те, що обсяг їхнього змісту – достатній для подальшого вивчення предмету у виші; профільний рівень зорієнтований на майбутню професію, тобто є поглибленим.

До «Переліку...» на 2011/12 навчальний рік увійшли підручники профільного (47), стандартного (46) і стандартно-академічного рівнів (45). Видання, що водночас відображали академічний і профільний рівні, становили 14% (26 назв), академічний – 8% (15 назв). Підручники «Захист Вітчизни» (автори – К. О. Пашко, І. М. Герасимів, І. П. Щирба, М. М. Фука) та «Основи медичних знань» (А. А. Гудима, К. О. Пашко, І. М. Герасимів, М. М. Фука) видавництва «Астон» – випущені за принципом «три в одному» й призначені для всіх рівнів.

Переліки на 2011/12 навчальний рік відображають випуск видань для шкіл і класів з навчанням мовами національних меншин. Переважають книжки для російськомовних школярів – 977 назв, що становить 67,6%. Видання для шкіл з іншими мовами розподілились таким чином: угорською – 10,5%; румунською – 8,4%; польською – 7,5%; кримсько-татарською – 4,6%; болгарською, словацькою, ромською, гагаузькою, івритом – 1,2%²³.

Рекомендаційний перелік на 2011/12 навчальний рік містить і книги для використання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах. Для глухих дітей адресовані підручники та зошити з української мови, розвитку мовлення, математики, випущені видавництвами «Освіта», «Богдана», «Альфа-М». Для дітей зі зниженим слухом призначені буквар, читанка, підручники з математики, вимови, розвитку мовлення, української мови та літератури для 1–5 класів, а також з трудового навчання для 5–9 класів таких видавництв: «Освіта», «Благовіст», «Богдана», «Інкунабула», «Неопалима купина» та інші.

До переліку ввійшло 70 підручників шрифтом Брайля, що за поодинокими винятками випущені за державні кошти видавництвом «Освіта». Діти зі зниженим зором навчаються за загальними підручниками, але зі зміненим відповідно до особливостей зорового сприймання форматом і шрифтами.

²³ Перелік... у 2011/12 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2011. – № 25/26/27. – С. 34–96.

Для дітей молодшої школи із затримкою психічного розвитку адресовані підручники з рідної й англійської мов, математики, природознавства, читанки, зошити з письма і розвитку мовлення, інших предметів; основної школи – лише підручники з фізики для 7–9 класів; для розумово відсталих дітей молодшої школи – буквар, читанки, підручники з української та російської мов, трудового навчання; основної та старшої школи – з мови, математики, швейної справи, соціально-побутового орієнтування, природознавства, географії, фізики та побутової хімії, літературного читання, історії України, трудового навчання. Слід зазначити, що більша частина цих видань датуються 2001–2009 роками.

Для дітей із тяжкими порушеннями мовлення призначені спеціальний буквар, підручник із розвитку писемного мовлення, дидактичний матеріал для обстеження дітей дитячого мовлення, подолання мовленнєвих недоліків, виправлення порушень письма, логопедичний альбом.

Комплексна проблема випуску навчальних книг, придатних для використання дітьми з особливими потребами, надалі залишається актуальною. Йдеться не лише про зміст, а й про конструкцію видання, його форму, обсяг, формат, спосіб скріплення, поліграфічні матеріали тощо.

Якісний аспект: теорія, методика, практичне втілення. Упродовж окресленого періоду змінювалося внутрішнє і зовнішнє оформлення навчальних видань. Якщо у 90-х роках ХХ століття українські підручники, головним чином, випускалися на друкарському папері невисокої якості, нечітким друком, у чорно-білому виконанні, зі шрифтовою палітуркою, то сьогодні дизайн навчальної книги став привабливішим для учня, у ньому активно використовується колір – і для відтворення ілюстрацій, і для виокремлення в тексті заголовків, визначень тощо.

Навчальна книга стала більш ергономічною. Це зумовлено як матеріально-конструктивними особливостями видань, так і елементами їхнього апарату. Так, сучасні шкільні підручники збагатилися детальним змістом, інструктивною передмовою, іменними, предметними та іншими покажчиками, глосаріями (термінологічними словниками), змінними колонтитулами, різними за формою сигналами-символами, списками друкованих й електронних публікацій тощо.

Упродовж останніх років чимало зроблено для підвищення якості шкільної навчальної книги. Проводяться наукові дослідження з підручничознавства, відбуваються науково-практичні конференції, семінари, круглі столи. Національною педагогічною академією наук України 1999 року започатковано випуск продовжуваного збірника «Проблеми сучасного підручника». Для створення оптимальних умов підручничотворення напрацьовано певну нормативно-правову базу. Так, зовнішнє і внутрішнє оформлення навчальної книги має відповідати Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей» (2007) та стандарту організації України «Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги» (2007). Завдання забезпечення навчальних закладів новим поколінням підручників і навчальних посібників

покладено на створений на базі Інституту навчальної літератури Інститут інноваційних технологій і змісту освіти.

Від 2004 року випуск здійснюється за результатами щорічного Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників. Книжки-переможці визначають члени предметних експертних комісій, а також представники Національної академії наук України і Національної педагогічної академії наук України. В інструктивно-методичних матеріалах для експертів прописано критерії визначення рейтингів рукописів підручників (науковість, практична спрямованість, доступність навчального матеріалу, реалізація у змісті рукопису підручника виховного, патріотичного, мотиваційного і диференційованого підходів до навчальної діяльності учнів; дидактична обумовленість системи завдань підручника; методична доцільність ілюстративного матеріалу і т. д.)²⁴.

Одним із шляхів забезпечення використання в навчальному процесі якісних видань є апробація і моніторингові дослідження. Якщо раніше підручники чи навчальні посібники виходили пробними накладками, їх апробували за розробленою процедурою і лише тоді запроваджували до обігу, то нині вони виходять масовими накладками й апробуються під час використання. Після цього на основі узагальнених спостережень виробляються рекомендації стосовно доопрацювання, ухвалюються рішення про доцільність надання їм грифу й використання у вивченні шкільного предмета або, навпаки, про вилучення з навчального процесу.

Від 2008 року запроваджено новий «Порядок надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України», що регламентує процедуру офіційного визнання відповідності навчальної літератури вимогам державних стандартів освіти, санітарних правил і норм, гігієнічних нормативів, інших нормативних документів. Гриф «Рекомендовано...» надають видавництвам-переможцям Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників; «Затверджено...» – тим навчальним книгам, що пройшли апробацію та моніторингові дослідження. За рішенням відповідної комісії Науково-методичної ради з питань освіти МОНУ навчально-методична література може «схвалюватися» до використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Видавничий аспект: від монополії до конкуренції. У «Переліку...» на 2011/12 навчальних рік зафіксована видавнича продукція для середніх загальноосвітніх навчальних закладів більше 270 видавництв, третина з яких представлена 1–3 позиціями. У радянський час випуск освітньої літератури був сконцентрований у державному республіканському спеціалізованому видавництві «Радянська школа» (з 1991 року – «Освіта»). Сьогодні її випускають видавництва різних форм власності, а саме: «Генеза», «Грамота», «Країна мрій», «Навчальна книга» (Київ); «Перун» (Ірпінь); «Світ» (Львів); «Мандрівець»,

²⁴ Про затвердження інструктивно-методичних матеріалів до складання експертних висновків та заповнення оцінних листів предметними експертними комісіями Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 11 класу: Наказ Інституту інноваційних технологій і змісту освіти № 322 від 26.11.10 року. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/11568

«Підручники і посібники», «Навчальна книга – Богдан», «Астон» (Тернопіль); «Ранок», «Торсінг плюс», «Весна», «Літера», «Гімназія» (Харків); «Абетка» (Кам'янець-Подільський) та інші (табл. 2). Серед рекомендованих профільним міністерством на 2011/12 навчальний рік видань книги видавництва «Освіта» становили лише 6,3 % (285 назв, третина з яких призначена для спецшкіл). Ці дані свідчать, що монополію у навчальному книговидаванні подолано.

Таблиця 2

Видавництва, книги яких домінують у рекомендаційних переліках
Міністерства освіти і науки України

Навчальний рік								
2003/2004			2007/2008			2011/2012		
Видав- ництво	К-сть видань, друк. од.	Питома вага, %	Видав- ництво	К-сть видань, друк. од.	Питома вага, %	Видав- ництво	К-сть видань, друк. од.	Питома вага, %
Світ	209	14,8	Освіта	256	10,2	Гене́за	433	9,6
Освіта	206	14,6	Світ	229	9,1	Ранок	336	7,4
Перун	93	6,6	Гене́за	192	7,6	Освіта	285	6,3
Гене́за	86	6,1	Ранок	139	5,5	Світ	242	5,4
Ранок	43	3,0	Перун	121	4,8	Грамота	213	4,7
Абетка	41	2,9	Навчаль- на книга	76	3,0	Весна	157	3,5
Кримнавч- педдерж- видав	33	2,3	Букрек	67	2,7	Літера	148	3,3
Навчальна книга	33	2,3	Богдана	59	2,3	Країна мрій	140	3,1
Навчальна книга- Богдан	33	2,3	Грамота	54	2,1	Навчальна книга- Богдан	134	3,0
Просвіта	29	2,1	КІМО	53	2,1	Підруч- ники і посібники	116	2,6
Вежа	25	1,8	Країна мрій	53	2,1	Букрек	102	2,3
Форум	23	1,6	Навчаль- на книга- Богдан	53	2,1	Мандрі- вець	101	2,2

А.С.К.	20	1,4	Торсінг	44	1,7	Гімназія	85	1,9
Прем'єр	20	1,4	Кримнавч-педдерж-видав	39	1,6	Перун	85	1,9
Гімназія	18	1,3	Гімназія	36	1,4	Торсінг	67	1,5
Торсінг	16	1,1	Просвіта	31	1,2	Навчальна книга	60	1,3
Вища школа	15	1,1	Абетка	30	1,2	Богдана	59	1,3
Вікторія	14	1,0	Підручники і посібники	29	1,2	Абетка	55	1,2
Либідь	14	1,0	Форум	27	1,1	Астон	50	1,1
Букрек	13	1,0	Літера	26	1,0	Кримнавч-педдерж-видав	44	1,0
Фенікс	11	0,8	ЦПА	26	1,0	Аксіома	41	0,9
БАО	9	0,6	А.С.К.	24	1,0	Основа	40	0,9
ВПОЛ	9	0,6	Астон	24	1,0	ЦПА	38	0,8
Зодіак-Еко	9	0,6	Благовіст	24	1,0	ПрАТ ППТ	37	0,8
КІМО	9	0,6	Ярослав	20	0,8	Зодіак-Еко	36	0,8
Інші видавництва	667	39,3	Інші видавництва	784	31,2	Інші видавництва	1418	31,4
Разом	1698	100	Разом	2516	100	Разом	4522	100

Загалом навчально-методичне забезпечення, схвалене Міністерством освіти і науки України, формують такі групи видавництв:

1. Видавництва, що частково або повністю спеціалізуються на випуску навчальної літератури. Деякі з них випускають книжки з певного шкільного предмета, для нацменшин – «Світ» (Львів), «Кримнавчпеддержвидав» (Сімферополь), «Букрек» (Чернівці), «Астропринт» (Одеса) і т. д.; для спецшкіл – «Богдана», «Благовіст», «Неопалима купина», «Поліграфкнига» (Київ) та інші.

2. Видавництва, які переважно випускають дитячі книжки пізнавального і літературно-художнього типу і зрідка – для навчання («Казка», «Веселка», «Грані-Т» тощо).

3. Обласні інститути післядипломної педагогічної освіти (Донецький, Рівненський, Хмельницький, Львівський, Київський, Житомирський, Сумський та інші), що забезпечують підвищення кваліфікації, підготовку й перепідготовку педагогічних кадрів, здійснення теоретичних і прикладних досліджень, запровадження їх до практики освітніх закладів, випускаючи літературу відповідно до перелічених завдань.

4. Видавництва при вищих навчальних закладах, зокрема, Київському міському педагогічному університеті імені Бориса Грінченка, Київському наці-

ональному університеті імені Тараса Шевченка, Київського національного економічного університеті імені Вадима Гетьмана, Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Рівненському державному гуманітарному університеті, Уманському державному педагогічному університеті та інші.

5. Видавництва, що працюють на певному сегменті ринку (з права – «Юрінком Інтер», «Юридична думка»; з релігії – «Свічадо», «Християнська зоря»; зі спорту – «Олімпійська література»; з гуманітарних наук – «Пульсари», «Ніка-Центр»), але вводять до репертуару й навчальну літературу.

6. Регіональні видавництва, репертуар яких формується з книг різної тематики і типо-видової належності («Астропринт» в Одесі, «Карпати» в Ужгороді, «Прапор» у Харкові, «Вежа» у Луцьку, «Букрек» у Чернівцях).

7. Видавництва, для яких випуск навчальної книги швидше становить виняток, аніж правило. Наприклад, ЛА «Піраміда», зорієнтована на випуск художньої літератури, пропонує робочий зошит з фізики З. Максимовича та інших авторів.

8. Суб'єкти підприємницької діяльності (приватні підприємці) – Демічева, Пустовалов, Сисин, В. П. Синдул і т. п.

9. Іноземні видавництва, наприклад, «Макмілан», «Лонгмен Пірсон», «Оксфорд Юніверсіті Прес», «Кембрідж Юніверсіті Прес», «Експрес-Паблішінг» та ін.

Улітку 2009 року за підтримки Української асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів, Асоціації «Навчальна книга» та Міністерства освіти і науки України створено «Центр навчально-методичної літератури» (ЦНМЛ), що спеціалізується на забезпеченні загальноосвітніх навчальних закладів книжками таких видавництв, як «Освіта», «Генеза», «Грамота», «Зодіак-Еко», «Наш час», «Тест-плей», «Станіца» й інших. У вересні 2010 року започатковано випуск щомісячного чотиристорінкового «Вісника навчальної літератури», що інформує про діяльність ЦНМЛ, анонсує новинки, застерігає від купівлі контрафактної продукції, містить інші аналітичні й оглядові матеріали. Центр пропонує шість безкоштовних друкованих каталогів, систематизованих за навчальними предметами і комплектами. Зображення супроводжуються короткими текстовими відомостями про код товару, видавництво, назву, інколи – вид видання, клас, автора, мову й ціну. Деякі книги мають спеціальні позначки: «рекомендуємо», «новинка», «нова редакція». Зрідка видання супроводжується анотацією. Електронний каталог «ЦНМЛ» – інформативніший, адже в ньому додатково вказується вид грифу, присвоєного книзі; тип оправи; обсяг; формат; вага. Крім цього, він дозволяє здійснювати відбір за тематикою, видавництвом, ключовими словами, назвою, автором, класом, різновидом книжок (підручник, робочий зошит, книга для вчителя, збірник задач тощо).

Діапазон споживчого попиту та особливості розповсюдження. Аналізований ринок є привабливим для видавництв, оскільки пов'язаний із випуском книжок, призначених для задоволення першочергових, найактуальніших потреб. Виготовлення цих книжок забезпечує фінансове виживання в умовах кризи. Навчальні видання мають слабоеластичний попит, який майже

не залежить від ціни, а в окремі періоди і для окремих категорій покупців взагалі становлять «нульову» еластичність²⁵.

Ринок навчальних видань для загальноосвітньої школи – достатньо широкий, адже їх потенційним споживачем є десята частина українського населення, якій підручна книга необхідна у професійній або пізнавальній діяльності. У 2011 році в освітній сфері було зайнято 1664,1 тис. осіб, з них 509 тис. учителів, для яких навчальна і навчально-методична книга є знаряддям щоденної праці. Найчисельнішу групу читачів формують школярі, яких на початок 2011/12 навчального року налічувалося 4292 тис. осіб²⁶. Їх додатково можна диференціювати за віком, статтю, мовою і формою навчання тощо.

Особливість споживачів цього роду літератури полягає в тому, що вони часто не є безпосередніми покупцями, а придбання книжок для школярів здійснюють дорослі, керуючись рекомендаціями педагогів.

Для вчителя, що виступає водночас і читачем, і покупцем навчальної книги, важать поради колег-освітян, тобто референтних осіб. Згідно з вимогами профільного міністерства у загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише та література, яка отримала відповідний гриф або схвалення. Інакше на вчителя можуть накладатися стягнення за порушення трудової дисципліни. Тобто вибір педагога обмежують і вносять рекомендаційні переліки. Придбати всі бажані видання освітянину не дозволяє невисокий рівень зарплатні. Не завжди також учитель може розраховувати на компенсацію витрат на необхідні книжки.

Основними колективними покупцями навчальних видань є освітянські бібліотеки, які «акумуляують, зберігають та організують доступ до профільної документної інформації учасників науково-дослідної діяльності, навчально-виховного процесу, керівних кадрів, забезпечуючи тим самим інформаційні потреби педагогічної науки та освіти»²⁷. Серед них варто виокремити Державну науково-педагогічну бібліотеку України імені Василя Сухомлинського, обласні науково-педагогічні бібліотеки у Львові й Миколаєві, бібліотеки інститутів післядипломної педагогічної освіти, бібліотеки вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів (шкільні, ліцеїв, гімназій тощо), бібліотеки позашкільних навчальних закладів.

Умовно покупцем навчальних книг можна вважати державу, точніше – органи виконавчої влади, які замовляють видавництвам підручники, рукописи яких стали переможцями конкурсу, й оплачують їх друк і доставку на бюджетні кошти. Однак недостатнє фінансування й непродумане управління призводить до несвоєчасного забезпечення учнів книжками або не в повному обсязі.

²⁵ Теремко, В. Основні засади видавничого бізнесу: навч. посібник / В. І. Теремко. – К.: Академвидав, 2009. – С. 33. – (Альма-матер)

²⁶ Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К.: Август Трейд, 2012. – С. 141.

²⁷ Про затвердження Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України: Наказ Міністерства освіти і науки України N 334/31 від 30.05.2003 р. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=v4_31290-03

Спроби перейти на вільний продаж підручників, як і стягнення плати за їхнє використання, були визнані неконституційними. Сьогодні питання своєчасного випуску книжок і організації їхнього постачання в навчальні заклади в нормовано урядовою постановою 2010 року²⁸. Формально українські школярі отримують підручники безкоштовно, але нерідко їхнім батькам доводиться купувати книжки за власні кошти.

Начальні видання є вагомою складовою асортименту торговельних підприємств, оскільки це товар першої необхідності, попит на них твердо сформований і щороку відтворюваний. Робота з такою літературою вимагає від книгарів доброї обізнаності щодо контингенту потенційних покупців, рекомендацій освітніх управлінь, реформ у середній освіті, безпосереднього спілкування з педагогами. В останні роки реалізація навчальних видань здійснюється не лише через стаціонарні книготорговельні підприємства, а й на ринках, в універсальних супермаркетах, кіосках з продажу преси, через он-лайн магазини і книжкові клуби. Раціональне формування асортименту навчально-методичної літератури зумовлює потребу у висококваліфікованих фахівцях – товарознавцях, здатних обирати серед широкого кола схожої друкованої продукції найбільш якісні, цікаві й, головне, запотребовані видання. Важливо також правильно викладати їх на полицях книгарні, враховувати сезонні коливання у продажах тощо.

Висновки. Упродовж двох останніх десятиліть в Україні відбулися глибокі соціально-економічні перетворення, які торкнулись і книжкової справи. Між виробниками і споживачами книжкової продукції у процесі її виготовлення поступово формується система господарських відносин, в основі яких лежать принципи свободи вибору й економічної доцільності. Чи не найпривабливішим для підприємницьких структур різних форм власності стає ринок навчальної книги для загальноосвітніх навчальних закладів, який, з одного боку, характеризується широкою цільовою аудиторією з передбачуваними інформаційними потребами, а з іншого – вагомим регуляторним впливом з боку держави. Тому суб'єктам ринку доводиться балансувати між державним контролем і свободою підприємництва, між вимогами нормативних документів і творчим підходом до реалізації їх змісту в межах навчальних видань.

В умовах ринку обсяги випуску і види книг визначаються попитом з боку потенційних покупців і користувачів. У системі навчального книговидання підручник надалі залишається провідним засобом, проте змінилося його «оточення», т. зв. елементи навчального книжкового комплексу. Продовжують виходити друком посібники, практикуми, довідники. Зросла кількість зошитів із друкованою основою. Перехід навчального процесу на тестові технології оцінювання зумовив появу різних за рівнем складності збірників тестових

²⁸ Деякі питання забезпечення підручниками та навчальними посібниками студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів : Постанова Кабінету Міністрів України № 781 від 27.08.2010 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/781-2010-п>

завдань. Виник попит на розв'язники домашніх завдань, відповіді на екзаменаційні білети, друковані шпаргалки, збірники готових творчих робіт, скорочені перекази літературних творів тощо. Запровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання знань стимулювало випуск збірників завдань для підготовки абітурієнтів до іспитів з різних предметів. До навчальної практики входять електронні видання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні.

Український підручник як суб'єкт ринкового середовища істотно змінився: з перекладного став оригінальним; з єдиного стабільного – варіативним; з чорно-білого і невиразного перетворився на яскравий повноколірний книжковий продукт. Оновився зміст підручника відповідно до реформованих навчальних планів і програм, трансформувалася тематичний діапазон. Розширився й урізноманітнівся видовий спектр навчальних книг. До видання й поширення долучається все більше видавничих і книготорговельних структур.

І хоч теоретики і практики в галузі підручникотворення багато зробили для підвищення якості навчальних видань, але останні ще далекі від досконалості, і їх активно критикують читачі. Залишаються невирішеними проблеми вчасного й повного забезпечення учнів навчальними виданнями.

Необхідно продовжувати систематичне вивчення ринку, адже повноцінна й достовірна інформація про нього є важливою передумовою ухвалення ефективних рішень не лише підприємницькими структурами, а й органами державного управління.

Nadiia ZUBKO. The Textbook Market in Ukraine: Trends since Independence.

The article describes features of the textbook market for general education. It traces the dynamics of educational publishing in Ukraine from 1991 to 2011. The author outlines the themes and typological structures of educational publishing, and analyzes their evolution during this time period. Systematized are the publishers and organizations issuing educational works. The article deals with the peculiarities of the distribution of schoolbooks.

Keywords: textbook market, educational publishing, schoolbooks.